

**V.E. Latvijas Valsts prezidenta Raimonda Vējoņa uzruna
Eiropas politikas analīzes centra (CEPA) forumā
“Transatlantiskās sadarbības saglabāšana pārmaiņu laikā”
Vašingtonā 2017. gada 21. septembrī**

Labrīt, dāmas un kungi,

Šā gada 6. jūlijā Varšavā ASV prezidents Tramps teica sekojošo: *“Mūsdienu galvenais jautājums ir tāds, vai Rietumiem ir vēlme izdzīvot. Vai mēs tā uzticamies savām vērtībām, lai būtu gatavi tās aizstāvēt par katru cenu?”*

Tas tiešām ir ļoti būtisks jautājums. Ja mēs piekrītam, ka ar “Rietumiem” ASV prezidents Tramps atsaucās uz ciešu transatlantisko sadarbību starp Rietumeiropas valstīm un ASV, tad rodas vēl divi jautājumi. Pirmkārt, kādas ir mūsu vērtības? Otrkārt, vai mūsu vērtības abos Atlantijas okeāna krastos sakrīt, vai tomēr ASV un Eiropa attālinās viena no otras? Nākamo minūšu laikā es centīšos atbildēt uz šiem jautājumiem no Baltijas valstu perspektīvas.

Tātad kādas ir mūsu vērtības?

Vērtību uzskaitījumu Eiropā mēs, visticamāk, sāktu ar apgaismību - vēlmi apkarot viduslaiku mantoto neziņu, mītus, dogmas un māņticību. Ticība saprātam un cilvēka racionalitātei centās aizstāt tradīcijas, iepriekš izveidotas institūcijas un domāšanas veidus. Piemēram, franču domātājs Voltērs uzskatīja, ka cilvēka vēlme meklēt savu laimi ir iedzimta rakstura pazīme.

Tajā pašā laikā Ziemeļamerikā Neatkarības deklarācija pamatoja Amerikas Savienoto Valstu neatkarību, ne tikai iekļaujot koloniālās sūdzības pret karali Džordžu III, bet arī aizstāvot noteiktas dabiskas un juridiskas tiesības, tostarp tiesības uz revolūciju. Iespējams, visslavenākais teikums angļu valodā sākas ar vārdiem *“Mēs uzskatām par pašsaprotamu patiesību, ka visi cilvēki ir radīti vienādi”* un uzskaita *“noteiktas neatņemamas tiesības, starp kurām ir dzīvība, brīvība un laimes meklējumi”*.

Es domāju, ka būtu taisnīgi atzīt šīs vērtības kā tās, kuras amerikāņi ir turējuši godā līdz pat mūsdienām.

Tad kādā virzienā attīstījās Eiropas vērtības? Jaunāko versiju var neapšaubāmi citēt no Lisabonas līguma, ko 2007. gadā parakstīja ES dalībvalstis un kas stājās spēkā 2009. gada 1. decembrī. Es citēju *“Savienība ir dibināta, pamatojoties uz vērtībām, kas respektē cilvēka cieņu, brīvību, demokrātiju, vienlīdzību, tiesiskumu un cilvēktiesības.”*

Ja formāli mūsu vērtības ir tik līdzīgas, kāpēc mums rodas iespaids, ka ASV un Eiropa attālinās viena no otras? Kā izriet no šīs konferences nosaukuma, mēs dzīvojam pārmaiņu laikā. Vecās pārliecības, kas saturēja mūs kopā divu pasaules karu laikā, NATO veidošanas gaitā un Aukstā karā gūto panākumu laikā, šķiet, ir kļuvušas par pagātni.

Tagad mēs saskaramies ar virkni jaunu izaicinājumu, sākot ar smagām finanšu krīzēm un nepopulāriem taupības pasākumiem līdz pat starptautiskajam terorismam, bēgļiem

un tā rezultātā atdzimušo politisko populismu. Turklāt tiek apšaubīta brīvās tirdzniecības nozīme. Mūsu demokrātijas institūcijas ir kļuvušas par uzbrukumu mērķi modernajā informācijas telpā, un mūsu infrastruktūra tiek pakļauta kibernetiskiem uzbrukumiem. Un, vai es minēju globālo sasilšanu, kas, iespējams, ir vislielākā problēma šajā vai jebkurā iepriekšējā cilvēces pastāvēšanas tūkstošgadē?

Reakcija uz šīm nepieredzētajām problēmām, nenoliedzami, atšķirās dažādās valstīs, kā arī ir dažāda Amerikā un Eiropā. Bet, ja mēs esam godīgi, mums jāatzīst, ka transatlantiskā sadarbība ne vienmēr ir bijusi rozēm kaisīta.

Amerikāņi bieži vien nevēlējās tikt "ierauti" asiņainos pasaules karos, kurus bija uzsākuši eiropieši. Tomēr galu galā mēs noskaidrojām, ka mēs varam gūt panākumus un nodrošināt, ka mūsu vērtības gūst virsroku, tikai apvienojot spēkus, proti, īstenojot dzīvīgu transatlantiskās sadarbības principus.

Pat šķietami vienprātīgā NATO reakcija uz Padomju Savienības radītajiem draudiem izraisīja nopietnas nesaskaņas, piemēram, attiecībā uz kodolieroču izvietojumu Eiropā pagājušā gadsimta 70. un 80. gados. Pavisam nesen ir radušās domstarpības par vairākiem ārpolitikas jautājumiem. Tomēr visā šajā procesā Alianses vērtība nekad nav tikusi nopietni apšaubīta.

Latvijas viedoklis ir nedaudz atšķirīgs, jo mēs esam NATO un ES dalībvalsts tikai kopš 2004. gada, tāpēc es vēlētos izskaidrot, ko mums nozīmē transatlantiskā sadarbība.

Pirmkārt, neliela vēsturiska atkāpe. Nākamgad Latvija kopā ar Lietuvu un Igauniju svinēs savu neatkarīgo valstu simto gadadienu. Tomēr mums nebija iespējas baudīt 99 neatkarības gadus, jo, kaut gan Latvijas Republika tika dibināta 1918. gadā, gandrīz 50 gadus mūs okupēja PSRS. Laikā pirms Otrā pasaules kara Latvija bija neitrāla valsts un neefektīvās Tautu savienības dalībvalsts. Ņemot vērā mūsu milzīgo austrumu kaimiņvalsti PSRS, mēs nopietni uztvērām savu drošību, tērējot vairāk nekā ceturtdaļu no kopējā valsts budžeta aizsardzībai 1938. gadā.

Tomēr tas nebija pietiekami, lai saglabātu mūsu neatkarību. 1939. gada Molotova un Ribentropa paktam ātri sekoja Polijas okupācija, ko īstenoja nacistiskā Vācija un Padomju Savienība, un citu šā reģiona valstu iznīcināšana. Padomju Savienība okupēja Baltijas valstis tajā pašā 1940. gada nedēļā, kad Parīzi ieņēma nacisti, bet šis fakts teju nenonāca starptautiskās sabiedrības uzmanības lokā.

Tāpēc mums ir tik būtiska 1940. gada 23. jūlija Samnera Velsa deklarācija. Tajā ASV nosodīja Igaunijas, Latvijas un Lietuvas okupāciju un atteicās atzīt šo valstu iekļaušanu Padomju Savienībā. Velsa deklarācija noteica Baltijas valstu aneksijas nepieņemšanu piecdesmit gadu garumā - tā bija kā glābšanas virve mūsu valstīm, kas palīdzēja saglabāt ticību brīvībai gan Latvijā, gan plašajā latviešu bēgļu kopienā. Tas jo sevišķi bija vērojams šeit, ASV, kur izcili līderi, piemēram, prezidents Ronalds Reigans, deva mums cerību uz brīvību.

Kad izjuka Padomju Savienība, Amerika bija viena no pirmajām valstīm, kas mums palīdzēja morāli un praktiski. Vairāk par visu citu varu minēt to, ka bez ASV atbalsta

mūsu iestāšanās NATO nebūtu bijusi iespējama. Mainoties ģeopolitiskai situācijai, mēs redzam 81 miljonu neaizsargātu cilvēku, kas iestrēguši starp NATO un ES austrumu robežām un Krievijas rietumu robežu. Mēs dziļi jūtam līdzī ukraiņiem, viņu cīņā par savu neatkarību.

Dalība NATO tagad ir daudz svarīgāka, nekā tad, kad mēs pievienojāmies aliansei. Tas nebūtu bijis iespējams bez Amerikas atbalsta. Tieši tāpēc ASV prezidenta Trampa Varšavā paustie vārdi ir tik svarīgi: "... Amerikas Savienotās Valstis ir pierādījušas ne tikai ar vārdiem, bet arī ar darbiem, ka mēs stingri ievērojam Ziemeļatlantijas līguma 5. pantu - savstarpējās aizsardzības saistības."

Tie patiesi nav tikai vārdi. Visi mūsu NATO sabiedrotie ir pierādījuši izpratni par situāciju, kādā atrodas Polija un Baltijas valstis. Vēsturiskais NATO samits Varšavā ar savu apņemšanos pastiprināt sabiedroto klātbūtni ir izšķirošs mūsu drošībai un atturēšanas politikai. Tāpat milzīga politiska un simboliska nozīme ir tam, ka vairāk nekā 20 NATO dalībvalstis ir nosūtījušas savu bruņoto spēku karavīrus palīdzēt mums aizstāvēties. Mēs vairs neesam vieni, kā tas bija 1940. gadā.

Tajā pašā laikā ir svarīgi atzīt unikālo lomu, kādu Aliansē ieņem Amerika. Mēs priecājamies, ka ASV tik nopietni uztver mūsu paustās bažas. ASV bataljona izvietošana Polijā ir lieliska ziņa, taču es vēlētos uzsvērt, ka ASV klātbūtne Baltijas valstīs ir būtiska, ja mēs vēlamies raidīt pareizos signālus par mūsu apņemšanos atturēt un aizstāvēties. Tas ir īpaši svarīgi, vērojot Krievijas spēka demonstrāciju otrpus mūsu valsts robežām militāro mācību ZAPAD 2017 laikā. Mēs visi zinām, ka mācībās piedalās daudz vairāk nekā 13 000 karavīru, bet Krievija ir nolēmusi neatzīt šo faktu.

Varšavā ASV prezidents Tramps arī runāja par Eiropu, es citēju: "Spēcīga Eiropa ir svētība Rietumiem un pasaulei. Simts gadus pēc Amerikas spēku iesaistīšanās Pirmajā pasaules karā transatlantiskā saikne starp ASV un Eiropu ir tikpat spēcīga, kā jebkad, un var būt pat daudzās veidos vēl spēcīgāka." Bet viņš arī pauda sekojošo: "Vārdi nāk viegli, bet svarīgi ir darbi. Un savas aizsardzības labā ... Eiropai ir jādara vairāk."

Tātad, ko Eiropa var piedāvāt? Militārie aizsardzības pasākumi jeb cietā vara - tas noteikti ir NATO uzdevums. Eiropas Savienība daudz labāk izmanto maigo varu, it īpaši pret hibrīdajiem draudiem. Daudzi ASV prezidenti ir mudinājuši Eiropu pienācīgi ieguldīt līdzekļus savā aizsardzībā. Polija un Igaunija jau tērē 2 vai vairāk procentus no IKP savai aizsardzībai, savukārt janvārī tām pievienosies Lietuva un Latvija.

Taču pārmaiņu laikā vienlīdz svarīgi ir noteikt jaunus izaicinājumus un mēģināt tikt galā ar tiem, pirms tie kļūst par drošības vai aizsardzības problēmām. Ja to dara ar finanšu ieguldījumu un/vai ierobežotu militāro spēku, daudz ko var paveikt lietas labā, lai novērstu turpmāku draudu attīstību. Tas īpaši attiecas uz masu migrāciju un terorismu, kam bieži vien ir sarežģīta mijiedarbība. Tāpat nav šaubu, ka turpmākajās desmitgadēs arī globālā sasīšana ietekmēs drošību. Mums ir jā sagatavojas šiem jaunajiem izaicinājumiem un jābūt gataviem vajadzības gadījumā atbalstīt vienam otru.

Lai tas būtu iespējams, Eiropai ir jādara vairāk, nodrošinot, ka tās bruņotie spēki tehnoloģiski un konceptuāli ir vienā līmenī ar ASV bruņotajiem spēkiem. Šī pārmaiņu laika globālie izaicinājumi nepazudīs - tie ietekmēs mūs visus, arī ārpus NATO darbības zonas. Tāpēc gan Eiropai, gan ASV ir nepieciešami uzticami draugi ar vienādām vērtībām un mērķiem.

Tātad, ļaujiet man atgriezties pie jautājuma: vai Rietumiem ir vēlme izdzīvot. ASV prezidents Donalds Tramps teica, ka "mūsu pašu cīņa par Rietumiem nesākas kaujas laukā, jo tā sākas mūsu prātos, mūsu gribā un mūsu dvēselēs". Es ticu, ka mums ir nepieciešama stipra griba, lai izdzīvotu. Mēs esam kopā daudz pārcietuši un esam nesen pierādījuši savu noturību, iedvešot jaunu elpu mūsu senajā Aliansē.

Bet es arī uzskatu, ka mums viss izdosies tikai tad, ja mēs būsīm vienoti. Latvija jūtas droša, jo tā ir stipras NATO un ekonomiski spēcīgās ES dalībvalsts. Ļoti atzinīgi ir vērtējami panākumi, kas gūti Eiropas aizsardzības koordinācijas uzlabošanā, jo īpaši tehnoloģiju un iepirkumu jomā, un ir izklāstīti dokumentā "Eiropas aizsardzības nākotne". Bet ES aizsardzība nekad neaizstās NATO funkcijas. Tomēr tā noteikti novedīs pie ciešākas sadarbības starp NATO un ES, kā mēs savulaik lēmām Varšavā.

Šī sinerģija ir ļoti svarīga panākumiem mūsu transatlantiskās sadarbības ziņā. Transatlantiskā partnerība stiprina gan ASV, gan Eiropu, jo īpaši jaunu izaicinājumu gadījumā. Mūsu kopējā vēsture un mūsu kopīgās vērtības padara šo transatlantisko sadarbību dabisku un pašsaprotamu. Esmu pārliecināts, ka šīs vērtības palīdzēs mums ceļā uz kopīgu nākotni mūsu bērnu un mazbērnu labā, nākotni ar ko mēs visi varēsīm lepoties.

Paldies par jūsu uzmanību.